

Материали, изпратени от институциите, страни по темата за превенция на разпространението и употребата на наркотични вещества

Превантивни програми¹

През 2021 г. за втора поредна година превантивно-информационните центрове реализират дейностите по двете Национални програми за превенция (5-7 клас и 8-11 клас). Изпълнението на дейностите е подкрепено с разработването на „Ръководство за работа по Национални програми за превенция на употребата на наркотични вещества в училищна среда за възрастови групи 5-7 клас и 8-11 клас“, в което са описани етапите на работа, съдържанието на сесиите с различните целеви групи, анкетните карти за обратна връзка. Отдел „Зависимости“, дирекция „Психично здраве и превенция на зависимостите“ към Национален център по обществено здраве и анализи (НЦОЗА) осигурява методическото ръководство и подкрепа на работата по тези програми.

ПИЦ Варна не работи по двете национални програми за превенция, като реализира друга програма по универсална превенция, за която има издадено писмо за съгласие от НЦОЗА. За ПИЦ Благоевград няма данни, поради това, че не са представили отчет за 2021 г. ПИЦ Монтана работи само по Национална програма „Кодово име живот“. ПИЦ Русе работи само по Национална програма „От връстници за връстници“, тъй като няма обучени специалисти, които да реализират програмата за 5-7 клас).

През 2021 г. в списъка на превантивните програми, които имат получено писмо за съгласие са включени 12 програми, които са разпределени в три ПИЦ, както следва:

- град София – 2 по универсална превенция, 2 по индикативна превенция и 1 по селективна превенция;
- град Варна – 2 по универсална превенция и 1 по индикативна;
- град Габрово – 4 по универсална превенция.

По реда и условията на Наредба № 6 от 11.04.2014 г. всички програми за превенция на употребата на наркотични вещества следва да получат съгласие за осъществяване на дейност. Остава трайна тенденцията ПИЦ да не реализират програмите по превенция по реда на Наредба №6. В страната се реализират превантивни дейности, които не подлежат

¹ Източник: Отдел „Зависимости“, дирекция „Психично здраве и превенция на зависимостите“, Национален център по обществено здраве и анализи.

на мониторинг, предписания и контрол от Дирекция „Психично здраве и превенция на зависимостите“ към НЦОЗА, именно защото не са регистрирани по реда на наредбата и не са вписани в базата данни на НЦОЗА. Според чл. 15 от ЗКНВП създадените ОСНВ и ПИЦ към тях реализират програмите по превенция. В член 4 (3) от Наредбата б от 11. 04. 2006 г. за условията и реда за осъществяване на програми за превенция на употребата на наркотични вещества е описан редът за тяхното осъществяване. Ясно е указано, че ПИЦ трябва да подават проектите си за превантивни програми и съответните документи към тях за одобрение от Националния център по наркомании, който беше реструктуриран в отдел „Зависимости“ към Дирекция „Психично здраве и превенция на зависимостите“, като изпълнява неговите функции в момента.

През 2021 отдел „Зависимости“ обобщава и анализира данните от програмите с получено съгласие за осъществяване на дейност и някои други устойчиви дейности по места, които не са оформени като програми. Такъв хибриден подход се налага да бъде прилаган, поради това, че все още не може да се утвърди практиката програмите по превенция да се реализират според условията на Наредба №6. За да е по-пълнен и цялостен доклада за дейностите на ПИЦ, се налага да се обобщават данни и дейности, които нямат писмо за съгласие.

През последните две учебни години процесът на превантивна работа беше многократно прекъсван и провеждан в онлайн среда поради противоепидемичните мерки заради COVID-19. Епидемичната обстановка с нейните специфики се отрази значително на работата на превантивно-информационните центрове, особено на тази част, която се реализира в училищна среда. Трябва задължително да се вземе предвид това, че контактът с родителите остана затруднен поради противоепидемичните мерки, макар че част от обученията на екипите на ПИЦ беше възможно да се реализират присъствено. Не се реализираха мониторингови визити на място, което затрудни непосредствения контакт с екипите и възможността за автентични наблюдения на работата им.

През 2021 г. много от обичайните дейности в училищна среда бяха заместени от онлайн формати, вкл. и дейностите по превенция. Макар че специалистите вече имат опит в това и работата да протича по-гладко и естествено, все още не може напълно да се разбере как тези промени влияят на качеството на превантивните дейности.

Програми за универсална превенция

Национална програма по превенция „Кодово име живот” (5-7 клас)

Има за цел предотвратяване на употребата на психоактивни вещества, постигане на промяна на нагласите по отношение на собственото здраве и утвърждаване на здравословен начин на живот, засилване на защитните и намаляване на рисковите фактори, свързани с употребата на психоактивни вещества. Предвижда се срок на изпълнение от 3 години.

24 ПИЦ са реализирали дейности по тази програма, като различните ПИЦ имат различен обхват на дейностите и са достигнали до различен брой хора. ПИЦ Варна и Русе не работят по тази програма.

Данните от отчетите на програмите за последните две години показват нарастване на броя на обхванатите участници от различните целеви групи. При учениците този ръст е най-забележим – повече от три пъти. При родителите нарастването е един път и половина.

Училищните специалисти са единствената целева група, при която се наблюдава незначително намаление на броя обхванати участници – по-малко от един процент. (виж *Таблица 4-1*)

Програмата „Кодово име живот” няма разработен вариант за приложение в онлайн среда, за разлика от програмата, предназначена за 8-11 клас.

Таблица 4-1

БРОЙ ОБХВАНАТИ ЛИЦА ПО ЦЕЛЕВИ ГРУПИ ОТ НАЦИОНАЛНА ПРОГРАМА ЗА ПРЕВЕНЦИЯ „КОДОВЕ ИМЕ ЖИВОТ“ (2020 – 2021 г.)

	2020 г.	2021 г.
Общо млади хора	532	1 713
Деца под 15 години	532	1 713
Лица на 15-18 години		
Лица на 19-29 години		
Родители	481	704
Учители и други специалисти	732	725

Източник: Отдел „Зависимости“, Д „ПЗПЗ“, НЦОЗА

Национална програма по превенция „От връстници за връстници” (8-11 клас)

Има за цел предотвратяване на употребата на психоактивни вещества, постигане на промяна на нагласите по отношение на собственото здраве и утвърждаване на здравословен начин на живот, засилване на защитните и намаляване на рисковите фактори, свързани с употребата на психоактивни вещества, подкрепа на подрастващите в процеса на взимане на решения и отстояване на натиска на групата. Предвижда се срок на изпълнение от 4 години.

24 ПИЦ са реализирали дейности по тази програма. ПИЦ Варна и Монтана не работят по тази програма.

Таблица 4-2

БРОЙ ОБХВАНАТИ ЛИЦА ПО ЦЕЛЕВИ ГРУПИ ОТ НАЦИОНАЛНА ПРОГРАМА ЗА ПРЕВЕНЦИЯ „ОТ ВРЪСТНИЦИ ЗА ВРЪСТНИЦИ“

(2020 – 2021 г.)

	2020 г.	2021 г.
Общо млади хора	1 185	2 150
Деца под 15 години		127
Лица на 15-18 години	1 185	2 023
Лица на 19-29 години		
Родители	689	1 074
Училищни специалисти	595	962
Други	-	78

Източник: Отдел „Зависимости“, Д „ПЗПЗ“, НЦОЗА

Данните от отчетите на програмите за последните две години показват нарастване на броя на обхванатите участници от различните целеви групи. При учениците този ръст е с 81%, при родителите нарастването е с 56%, а при училищните специалисти – с 62%. (виж Таблица 4-2)

Програмата „От връстници за връстници” има разработен вариант за приложение в онлайн среда, което обяснява по-големия брой обхванати хора от различните целеви групи.

Очаква се нормализиране на обстановката в училищата, предвид отслабването на Ковид епидемията и постепенното натрупване на опит на специалистите да доведе до разширяване на обхвата на националните програми по превенция.

В края на 2021 г. двете национални програми изглежда биват възприемани като безусловна възможност да се провежда универсална превенция на училищно ниво и все повече да се ангажират местните ресурси за нейното осъществяване.

Други програми по универсална превенция

Програми получили съгласие по Наредба №6 за условията и реда за осъществяване на програми за превенция на употребата на наркотични вещества:

- Програма за превенция на употребата на наркотични вещества сред ученици 5-7 клас (на ПИЦ Варна). Основава се на наръчници (ръководства за учители за работа в клас, индивидуални учебни тетрадки на ученика, помощни материали), предоставяне на информация и водене на интерактивни упражнения от педагогически специалисти. През 2021 г. програмата се реализира в 16 училища.
- Програма за превенция на употребата на наркотични вещества сред ученици 8-11 клас (на ПИЦ Варна). Насочена е към изграждане на училищни превантивни клубове и предоставяне на информация и мотивационна подкрепа по метода „връстници обучават връстници“. През 2021 г. програмата се реализира в 11 училища.
- „Спри! Дрога на пътя.“ (на ПИЦ Габрово). Основна цел на програмата е: развиване на личната социална и гражданска отговорност на учениците като подход за преодоляване на рисковите фактори от злоупотреба с наркотични вещества и шофирането под въздействие на психоактивни вещества.
- „Активни родители“ (на ПИЦ Габрово). Основната цел на програмата е: ограничаване на употребата на психоактивни вещества от подрастващи и младежи и намаляване на щетите от вече възникнала употреба чрез активно включване на родителите в превантивни дейности.
- „Заедно извън час“ (на ПИЦ Габрово). Основната цел на програмата е: ограничаване на проблема с употребата и злоупотребата с наркотични вещества и рисковото поведение сред младите хора, чрез организиране и провеждане на алтернативни

занимания в извънучебно време. Насочена е към деца и младежи на възраст 13-19 години.

- „Лидерска програма“ (на ПИЦ Габрово). Основната цел на програмата е: предотвратяване, отлагане или намаляване на употребата на психоактивни вещества, чрез превантивни дейности в извънучилищна среда. Дейностите се реализират от обучен екип от младежи-лидери – членове на неформална група от доброволци (Младежки съвет по наркотичните вещества). Насочена е към деца и младежи на възраст 12-29 години.
- „Избирам себе си“ и „Избирам себе си – лятна академия“ (на ПИЦ София). Програмата цели превенция употребата на психоактивни вещества в училищна среда, трениране на родители за успешно родителстване, трениране на училищни специалисти за формиране на нагласи и насочване при индикации за употреба на психоактивни вещества или на деца в риск от употреба.
- „К.Е.Ш? - Кой е шефът?“ (на ПИЦ София). Програмата има за цел повишаване на родителската компетентност във връзка с превенция на употребата на психоактивни вещества от деца и младежи. Насочена е към родители на деца на възраст 10-15 години и индиректно към деца на тази възраст.

Универсална превенция на употребата на наркотици се осъществява още от следните програми:

- Превенция на рисковото поведение в ранното образование – ПИЦ Добрич.
- Превенция на употреба на наркотици в училищата (8-12 клас) – ПИЦ Добрич.
- Интерактивни обучителни тренинги за ученици в училищна среда – ПИЦ Стара Загора.
- Програма за изграждане на личностни умения сред младите хора (15-18 години) – ПИЦ Плевен.
- Програма за работа с родители – ПИЦ Плевен.
- Проект „Заложи на сигурно!“ – ПИЦ Плевен.

Данните от отчетите на програмите за последните две години показват нарастване на броя на обхванатите участници от различните целеви групи. Близо 7 пъти е нараснал броя

на обхванатите ученици във възрастовата група до 15 години и около 11 пъти е нараснал във възрастовата група 15-18 г. Три пъти е нараснал броя на достигнатите родители, учители и др. специалисти. (виж Таблица 4-3)

Таблица 4-3

**БРОЙ ОБХВАНАТИ ЛИЦА ПО ЦЕЛЕВИ ГРУПИ
ОТ ДРУГИ ПРОГРАМИ ЗА УНИВЕРСАЛНА ПРЕВЕНЦИЯ
(2020 – 2021 г.)**

	2020 г.	2021 г.
Общо млади хора	1 692	15 055
Деца под 15 години	787	5 219
Лица на 15-18 години	904	9 829
Лица на 19-29 години	1	7
Родители	71	136
Училищни специалисти	31	164
Други	7	22

Източник: Отдел „Зависимости“, Д „ПЗП“, НЦОЗА

Превантивно-информационните центрове продължават да отчитат дейности, които имат много повече характер на кампании и обучения най-вече за видовете психоактивни вещества, отколкото на превантивни програми. Промяната на тази тенденция ще бъде трудна и ще отнеме години, но е важно да има категорична нагласа за реализиране на дългосрочни и устойчиви програми, които имат и оценка на ефективност. Такива програми обикновено са с по-малък обхват, основават се на трайни партньорства с училища, неправителствени организации и др. по места и изискват добре сработени екипи.

Програми за селективна превенция

Програми за селективна превенция има в два от по-големите градове на страната (София и Плевен). Това вероятно е свързано с наличието на повече специалисти в тези градове, мотивация на екипите и разпознаване на нуждите от селективна превенция в конкретното населено място.

Програми получили съгласие по Наредба №6 за условията и реда за осъществяване на програми за превенция на употребата на наркотични вещества:

- „Аутрич работа и превантивни дейности срещу употребата на наркотични вещества в рисков общности и деца от малцинствени групи“ (на ПИЦ София). Програмата има за цел да предложи такива подходи, че тази група да бъде обхваната преди употребата на наркотици да се превърне в проблем. Намалване на маргинализацията и изолацията на рисковите групи.

Крайна целева група са:

- Деца и младежи на възраст 12-25 годишна възраст, които живеят във високо рискова среда и/или с отклоняващо се поведение (криминални прояви, употреба на наркотични вещества, отпаднали или не посещават учебните институции и др.), или са в неравностойно социално положение, младежи живущи в ромските общности. Временно или трайно застрашени от злоупотреба с психоактивни вещества и разпространение на полово-предавани болести.
- Деца и младежи живеещи в защитените и преходни жилища.
- Ученици от 5 до 8 клас в училища с преобладаващ брой ученици от етнически малцинства.
- „Подай ръка“ – развитие на социални и жизнени умения на деца, в потенциален риск или експериментирани с психоактивни вещества в ЦНСТ от област Плевен. Цели на програмата са предотвратяване възникването или увеличаването на негативни здравно-социални последици, свързани с наркотици и алкохол сред деца, които се намират в състояние на множествен риск, индикирана висока степен на индивидуален риск от развитие на проблемна употреба и зависимост на по-късен етап в живота, чрез ранно установяване и превантивна намеса на индивидуално, групово и институционално ниво; сформирани у децата на стремеж към водене на здравословен начин живот и стабилно неприемане на употребата на психоактивни вещества. Насочена е към деца отглеждани в центрове за настаняване от семеен тип без увреждания в област Плевен; употребяващи или в риск от употреба на психоактивни вещества на възраст 10-18 години; педагогически и непедагогически персонал работещи в ЦНСТ, пряко и косвено ангажиран с отглеждането и възпитанието на децата.

Таблица 4-4

**БРОЙ ОБХВАНАТИ ЛИЦА ПО ЦЕЛЕВИ ГРУПИ
ОТ ПРОГРАМИ ЗА СЕЛЕКТИВНА ПРЕВЕНЦИЯ
(2020 – 2021 г.)**

	2020 г.	2021 г.
Общо млади хора	568	224
Деца под 15 години	260	157
Лица на 15-18 години	204	42
Лица на 19-29 години	104	25
Над 29 години	165	38
Родители	135	69
Учители	24	22
Други	7	128

Източник: Отдел „Зависимости“, Д „ПЗПЗ“, НЦОЗА

Данните от отчетите на програмите за последните две години показват намаляване на броя на обхванатите участници от различните целеви групи. При обхванатите млади хора намалението е 2,5 пъти, а при лицата над 29 години е 4,3 пъти. Важно е да се отбележи, че с програмите по селективна превенция в много по-малка степен от програмите по универсална превенция може да се цели и очаква масовост на дейностите. Това са сложни програми, с нелесен достъп до целевите групи, често участниците могат да загубят мотивация по време на реализирането на дейностите. Обезпокоително е, че в цялата страна има само две програми по селективна превенция, което прави достъпа на уязвимите групи до специализирани дейности и интервенции изключително затруднен.

Програми за индикативна превенция

Програми за индикативна превенция има в два от по-големите градове на страната (София и Варна). Това вероятно е свързано с наличието на повече специалисти в тези градове, мотивация на екипите и разпознаване на нуждите от индикативна превенция в конкретното населено място. Липсата на програми за индикативна превенция в съчетание с липсата на програми за лечение и рехабилитация на деца и младежи, е основен проблем в

системата за осигуряване на услуги и грижи за младите хора и следва да стане приоритет в развитието на политиките в областта на зависимостите.

Програми получили съгласие по Наредба №6 за условията и реда за осъществяване на програми за превенция на употребата на наркотични вещества:

- „Програма за индикативна превенция на употребата на наркотични вещества сред деца в риск“ на Дирекция „Превенции“, гр. Варна. Насочена е към деца, при които са налице индикатори, показващи висока степен на индивидуален риск от развитие на проблемна употреба на наркотични вещества (в т.ч. зависимост) на по-късен етап от живота им. Осъществяват се психосоциални интервенции на индивидуално и фамилно ниво, които обхващат както детето и семейството, така и служители на институции, работещи с детето (напр. училище, местни комисии за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни, полиция).
- „Програма за индикативна превенция за ученици, студенти и младежи от 14 до 29 г. експериментирани и употребяващи психоактивни вещества“ (на ПИЦ София). Програмата има за цел:
 - Намаляване на риска от вредната употреба и развитие на синдром на зависимост към наркотични вещества.
 - Прекратяване на употребата.
 - Изграждане на индивидуални и групови умения за водене на здравословен начин на живот по отношение употребата на наркотични вещества.
 - Развиване на алтернативи на поведението, свързано с употребата на наркотични вещества.
 - Развиване на вътрешния ресурс на младия човек.
 - Помощ за разпознаване и справяне с проблемно поведение.
 - Изграждане на позитивни нагласи.
 - Развиване на креативни дейности.
- „Дневен център за младежи 12-18 г.“ на ПИЦ София. Програмата има за цел да окаже подкрепа на младежи и техните родители/близки, които са застрашени от отпадане от редовния образователен процес и са преминали в комбинирана или самостоятелна форма на обучение. Осъществява се индивидуално консултиране и групово психологическа работа, подпомагаща автономността, личностното израстване,

мотивацията за учене, уменията за организация на времето и насочване към алтернативи на употребата.

Данните от отчетите на програмите за последните две години показват увеличаване на броя на обхванатите участници от различните целеви групи. Въпреки това остава видим проблема, че само в два града в страната има програми по индикативна превенция. Достъпът на деца и семейства до специализирани интервенции е силно ограничен.

Таблица 4-5

**БРОЙ ОБХВАНАТИ ЛИЦА ПО ЦЕЛЕВИ ГРУПИ
ОТ ПРОГРАМИ ЗА ИНДИКАТИВНА ПРЕВЕНЦИЯ
(2020 – 2021 г.)**

	2020 г.	2021 г.
Общо млади хора	424	855
Деца под 15 години	6	19
Лица на 15-18 години	195	136
Лица на 19-29 години	223	700
Над 29 години	-	25
Родители	104	891
Учители	65	-
Други	2	314

Източник: Отдел „Зависимости“, Д „ПЗПЗ“, НЦОЗА

Универсална превантивна програма на употребата и злоупотребата с психоактивни вещества „Без дрога на пътя“ на Общински съвет по наркотични вещества – гр. Ловеч.

Национална програма за изпълнение на младежки дейности на Министерството на младежта и спорта по чл. 10а на Закона за хазарта
Програма „Не сте сами“ на Агенция „Митници“